

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата історичних наук, доцента,
доцента кафедри історії України і методики викладання Карпатського
національного університету імені Василя Стефаника**

Степан Йосифовича КОБУТИ

на дисертацію Ростислава Зіновійовича БУРДЯКА

**“Зображення історії українського козацтва у першій половині XVII ст. у
працях польських істориків кінця XIX ст. – 1939 р.”, подану на здобуття**

ступеня доктора філософії

за спеціальністю 032 Історія та археологія

1. Актуальність теми дослідження.

Актуальність дисертаційного дослідження Ростислава Бурдяка зумовлена зростанням уваги сучасної історичної науки до проблем історіографії, історичної пам'яті, національних наративів та механізмів конструювання образів минулого. Упродовж останніх десятиліть дедалі більшого значення набувають студії, спрямовані не лише на реконструкцію історичних подій, але й на вивчення способів їх осмислення різними поколіннями дослідників, особливостей формування історичних концепцій, впливу суспільно-політичних чинників на історичне знання та ролі історичної науки у творенні колективної пам'яті. У цьому контексті історіографічні дослідження виступають важливим інструментом критичного аналізу минулого та дозволяють простежити еволюцію поглядів на ключові події й постаті історії.

Особливої ваги такі дослідження набувають у контексті українсько-польських відносин, де історична спадщина ранньомодерної доби залишається важливим чинником наукового й суспільного діалогу. Багато проблем спільного минулого українського та польського народів продовжують викликати наукові дискусії, а тому вивчення історіографічних традицій обох народів сприяє кращому розумінню витоків окремих історичних оцінок, політичних міфів і національних стереотипів. Аналіз польської історичної науки кінця XIX ст. – 1939 р. дозволяє простежити, яким чином формувалися уявлення про українське минуле в польському інтелектуальному середовищі та які чинники впливали на інтерпретацію історії України.

Історія українського козацтва першої половини XVII ст. посідає центральне місце в історії України та Речі Посполитої. Саме в цей період відбувалися важливі військово-політичні, соціальні та релігійні процеси, що значною мірою визначили подальший розвиток українських земель і підготували ґрунт для подій Національно-визвольної війни середини XVII ст. Водночас українське козацтво було одним із ключових чинників політичного життя Речі Посполитої, відігравало помітну роль у міжнародних відносинах Центрально-Східної Європи та справляло суттєвий вплив на розвиток міжконфесійних відносин. З огляду на це закономірним є значний інтерес польських істориків до козацької проблематики.

Водночас образ українського козацтва в польській історичній науці не був однорідним і зазнавав істотних змін під впливом історичних шкіл, політичних ідеологій, суспільних настроїв та особливостей польсько-українських відносин. Представники різних напрямів польської історіографії

по-різному трактували роль козацтва в історії Речі Посполитої, оцінювали діяльність його провідників, причини козацьких повстань, місце православної церкви та характер українсько-польських взаємин. Саме тому вивчення цих інтерпретацій дозволяє не лише глибше зрозуміти розвиток польської історичної думки, але й простежити механізми формування історичних образів та національних наративів.

2. Найбільш вагомим науковим результатом дослідження

Безумовно, найбільш вагомим науковим результатом дисертаційного дослідження є здійснення першого в українській історіографії комплексного аналізу зображення історії українського козацтва першої половини XVII ст. у працях польських істориків кінця XIX ст. – 1939 р. Автору вдалося систематизувати значний масив польської історичної літератури, присвяченої козацькій проблематиці, та простежити еволюцію наукових підходів до висвітлення ролі козацтва в історії Речі Посполитої й України. Вагомим здобутком дисертації є реконструкція поглядів представників різних польських історичних шкіл і наукових середовищ на військову, суспільно-політичну та релігійну діяльність українського козацтва. Дисертант переконливо показав залежність історіографічних оцінок від інтелектуальних традицій, політичних симпатій та ідеологічних орієнтирів конкретних дослідників. Особливий інтерес становить аналіз інтерпретацій польськими істориками участі козацтва у війнах Речі Посполитої, морських походів запорожців, діяльності гетьмана Петра Сагайдачного, ролі козацтва у Хотинській війні та міжконфесійних конфліктах першої половини XVII ст.

Крім того, важливим результатом роботи стало виявлення механізмів формування історичних образів українського козацтва, а також впливу концепцій історичного оптимізму, історичного песимізму, неоромантизму та націонал-демократичної ідеології на трактування козацького минулого. Автор ґрунтовно проаналізував підходи польських істориків до висвітлення причин і перебігу козацьких повстань 1620–1630-х рр., показав особливості інтерпретації ними соціальних, політичних та релігійних чинників конфлікту. Наукову цінність дослідження підсилює виявлення історичних міфів, стереотипів і концептуальних конструкцій, які впливали на формування образу українського козацтва в польській історичній науці. У результаті проведеного дослідження суттєво розширено сучасні знання про розвиток польської історіографії та особливості інтерпретації української історії в польському інтелектуальному середовищі кінця XIX – першої половини XX ст.

3. Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає насамперед у тому, що в ньому вперше в українській історіографії здійснено комплексне вивчення зображення історії українського козацтва першої половини XVII ст. у працях польських істориків кінця XIX ст. – 1939 р. Автор не лише систематизував значний масив польської історіографічної спадщини, але й простежив особливості формування інтерпретацій козацької проблематики в контексті розвитку польської історичної науки, еволюції її провідних шкіл та інтелектуальних напрямів.

До безперечних наукових новацій роботи належить спеціальне дослідження історіографічних образів українського козацтва крізь призму

впливу суспільно-політичних процесів, національних ідеологій та наукових концепцій, характерних для польського інтелектуального середовища кінця XIX – першої половини XX ст. Авторіві вдалося показати, яким чином змінювалися підходи польських істориків до оцінки ролі козацтва в історії Речі Посполитої, його участі у військових кампаніях, міжнародних конфліктах, релігійному житті та соціально-політичних процесах.

Автору вдалося виявити та проаналізувати вплив різних польських історичних шкіл на формування образу українського козацтва. Дисертант простежив особливості інтерпретації козацької проблематики представниками Краківської та Варшавської історичних шкіл, дослідниками, пов'язаними з націонал-демократичним середовищем, а також істориками, які перебували під впливом неоромантичних концепцій та державницьких ідей міжвоєнної Польщі. Наукову новизну становить також реконструкція польських історіографічних підходів до висвітлення морських походів козацтва, діяльності Петра Сагайдачного, участі козаків у війнах Речі Посполитої, Хотинській війні 1621 р., релігійних конфліктах та козацьких повстаннях 1620–1630-х рр. Автор виявив особливості трактування причин цих подій, механізми формування позитивних і негативних образів козацтва та залежність історичних оцінок від політичних і світоглядних орієнтирів дослідників.

Подальший розвиток у дисертації отримало вивчення впливу історичних міфів, стереотипів і концептуальних конструкцій на польську історичну думку. Важливим є також аналіз взаємозв'язку між історичною наукою, національною ідентичністю та політичною культурою польського суспільства. Сукупність зазначених положень свідчить про вагому наукову новизну роботи та її суттєвий внесок у розвиток сучасних українських історіографічних студій.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків

Наукові положення, висновки та узагальнення, сформульовані в дисертації Ростислава Бурдяка, є належним чином обґрунтованими, логічно виваженими та достатньо переконливими. Їх достовірність забезпечується широкою та репрезентативною джерельною базою, яка охоплює значний масив праць польських істориків кінця XIX ст. – 1939 р., архівні документи, опубліковані джерела та сучасну наукову літературу. Залучений комплекс матеріалів дозволив авторіві всебічно розкрити предмет дослідження та простежити еволюцію польських історіографічних підходів до висвітлення історії українського козацтва першої половини XVII ст.

Високий ступінь обґрунтованості результатів забезпечується також належно сформульованою теоретико-методологічною основою дослідження. Автор послідовно використовує комплекс загальнонаукових і спеціально-історичних методів, зокрема історико-порівняльний, історико-генетичний, проблемно-хронологічний, типологічний, біографічний та історіографічний методи. Їх застосування повністю відповідає меті, завданням та специфіці досліджуваної проблематики й дозволяє розкрити як зміст історіографічних концепцій, так і чинники їх формування.

Важливою перевагою роботи є прагнення автора розглядати історіографічні явища у широкому суспільно-політичному та інтелектуальному контексті. У дисертації переконливо показано взаємозв'язок між розвитком польської історичної науки, діяльністю окремих історичних шкіл, політичними

ідеологіями та особливостями інтерпретації українського козацького минулого. Основні положення роботи підтверджуються численними прикладами з праць польських істориків, що свідчить про ґрунтовність проведеного аналізу та належний рівень аргументації.

5. Теоретичне та практичне значення результатів дослідження

Результати дисертаційного дослідження мають вагоме значення для розвитку сучасної української історіографії, історії історичної науки та студій з історичної пам'яті. Робота суттєво розширює наукові уявлення про особливості розвитку польської історичної думки кінця XIX ст. – 1939 р., механізми формування історіографічних образів та вплив суспільно-політичних чинників на інтерпретацію українського минулого. Дослідження поглиблює знання про місце українського козацтва в польській історіографії, особливості трактування польськими істориками військової, суспільно-політичної та релігійної діяльності козаків, а також про роль історичних шкіл, національних ідеологій та інтелектуальних течій у формуванні відповідних історичних наративів.

Теоретична цінність роботи полягає у розширенні наукових підходів до вивчення історіографічних процесів, аналізу історичних міфів і стереотипів, а також механізмів конструювання образу українського козацтва в польській історичній науці. Висновки дисертації сприяють глибшому розумінню особливостей польсько-українського історичного діалогу та еволюції оцінок спільного минулого двох народів. Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів під час підготовки узагальнювальних праць з історії України, Польщі, Речі Посполитої та Центрально-Східної Європи, історіографії, історії міжнародних відносин та історії суспільно-політичної думки. Матеріали дисертації можуть бути використані у викладанні нормативних і вибіркового освітніх компонентів з історіографії, історії України ранньомодерного часу, історії Польщі, джерелознавства, спеціальних історичних дисциплін та українознавчих студій у закладах вищої освіти.

6. Рекомендації щодо використання результатів дослідження

Матеріали дисертації доцільно використовувати у подальших історіографічних дослідженнях, присвячених розвитку польської, української та інших центральноєвропейських історичних традицій, вивченню історичної пам'яті, національних наративів і механізмів формування історичних образів. Вони можуть стати важливою основою для компаративних студій, спрямованих на порівняння українських і польських інтерпретацій історії козацтва, історії Речі Посполитої та українсько-польських взаємин ранньомодерної доби. Результати дослідження становлять інтерес для науковців, які займаються проблемами історіографії, історичної антропології, імагології, інтелектуальної історії та історії історичної науки. Вони можуть бути використані при підготовці навчальних і навчально-методичних видань, енциклопедичних та довідкових праць, а також під час розробки університетських курсів з історії України, Польщі та Центрально-Східної Європи.

Крім того, матеріали дисертації, на нашу думку, можуть знайти практичне застосування у діяльності наукових установ, музеїв, архівів, бібліотек в рамках реалізації культурно-освітніх проєктів, пов'язаних із популяризацією історичної спадщини українського козацтва та українсько-польських історичних взаємин. Вони також можуть бути корисними для

підготовки науково-популярних видань, тематичних виставок та міждисциплінарних досліджень, присвячених проблемам історичної пам'яті та формування національної ідентичності.

7. Оцінка структури, змісту та завершеності дисертації

Дисертація Р.З. Бурдяка характеризується чіткою структурою, логічною побудовою та послідовністю викладу матеріалу. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків. Обрана структура повністю відповідає поставленій меті та завданням дослідження, а зміст окремих розділів забезпечує комплексне розкриття проблеми зображення історії українського козацтва першої половини XVII ст. у польській історичній науці кінця XIX ст. – 1939 р.

У першому розділі «Стан наукової розробленості проблеми, джерельна база та методологія дослідження» автор здійснив ґрунтовний аналіз історіографії досліджуваної проблеми, визначив основні етапи та напрями її наукового опрацювання в українській і зарубіжній історичній науці. Значну увагу приділено характеристиці праць, присвячених як історії українського козацтва, так і польській історіографії кінця XIX – першої половини XX ст. Дисертант виявив наявні дослідницькі прогалини та переконливо обґрунтував необхідність комплексного вивчення обраної теми. Важливе місце відведено аналізу джерельної бази дослідження, до якої увійшли праці польських істориків, архівні матеріали, мемуаристика, періодичні видання та інші джерела. Автор показав їх інформаційний потенціал та можливості використання для вирішення поставлених завдань. Окремо охарактеризовано теоретико-методологічні засади роботи, визначено принципи й методи дослідження, що забезпечують належний рівень наукової обґрунтованості отриманих результатів. У цілому перший розділ створює необхідне концептуальне та джерелознавче підґрунтя для подальшого аналізу проблеми.

Другий розділ «Боротьба козацтва з іноземними ворогами у першій половині XVII ст. у працях польських істориків» присвячений дослідженню особливостей висвітлення польською історіографією військової діяльності українського козацтва. Автор проаналізував погляди польських істориків на участь козаків у війнах Речі Посполитої початку XVII ст., зокрема у молдовських кампаніях, подіях Смутного часу в Московській державі та інших військових конфліктах. Значну увагу приділено трактуванню морських походів запорожців проти Османської імперії та особливостям оцінки цих подій різними польськими дослідниками. Важливе місце посідає аналіз образу гетьмана Петра Сагайдачного в польській історичній науці та з'ясування причин його особливого місця серед козацьких провідників. Автор також розкрив підходи польських істориків до висвітлення Хотинської війни 1621 р. та ролі козацтва у здобутті перемоги над Османською імперією. Переконливо показано вплив політичних поглядів, історичних шкіл та інтелектуальних течій на формування оцінок військової діяльності Війська Запорозького. Розділ містить низку важливих спостережень щодо механізмів конструювання позитивних і негативних образів козацтва у польській історичній думці.

У третьому розділі «Українське козацтво у житті Речі Посполитої першої половини XVII ст. та козацькі повстання 1620 – 1630-х рр. у дослідженнях польських науковців» досліджено широке коло проблем, пов'язаних із

висвітленням польськими істориками місця козацтва в суспільному та політичному житті Речі Посполитої. Автор проаналізував підходи до оцінки політичних прагнень козацтва, його боротьби за права та ролі у формуванні суспільних відносин на українських землях. Значну увагу приділено висвітленню участі козаків у міжконфесійних конфліктах, взаєминам із православною церквою та особливостям трактування цих процесів у польській історіографії. Важливим здобутком розділу є аналіз впливу історичних міфів, стереотипів та політичних упереджень на формування образу українського козацтва. Окремий сегмент дослідження присвячено козацьким повстанням 1620–1630-х рр., їх причинам, перебігу та наслідкам у висвітленні польських істориків. Дисертант показав, як різні наукові середовища трактували постаті козацьких ватажків, оцінювали роль повстанського руху та пояснювали природу конфлікту між козацтвом і владою Речі Посполитої. Розділ вирізняється ґрунтовністю аналізу, належним рівнем узагальнень та органічно підводить до загальних висновків дослідження.

Загалом дисертація є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на належному теоретичному, методологічному та джерелознавчому рівнях. Авторіві вдалося реалізувати поставлену мету та розв'язати визначені дослідницькі завдання. Робота відзначається цілісністю, логічністю викладу матеріалу, науковою новизною та належним рівнем аргументації сформульованих висновків.

8. Дискусійні положення, рекомендації та зауваження до змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи наукові результати дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та побажання, які не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, проте можуть бути враховані автором у подальших наукових студіях.

1. У підрозділі 1.1 автор поділяє історіографічний матеріал на три групи: праці про відображення історії козацтва у польських дослідженнях, студії про розвиток польської історичної науки та праці про історію польського народу кінця ХІХ ст. – 1939 р. Така класифікація загалом є прийнятною, однак вона є дещо надто широкою і не повністю розмежовує власне історіографічні праці, біографічні дослідження, студії з інтелектуальної історії та праці про суспільно-політичний контекст. Крім того, на нашу думку, доцільно було б виразніше виокремити дослідження, присвячені рецепції української історії у польській науці, праці про історичні школи та студії про польсько-український інтелектуальний діалог. Це дало б змогу чіткіше показати місце дисертації у сучасному історіографічному полі.

2. Характеризуючи джерельну базу (підрозділ 1.2), автор поділив її лише на дві групи: опубліковані праці польських істориків і неопубліковані архівні документи. Водночас у самому викладі автор фактично залучає ширший комплекс матеріалів: рецензії, огляди наукового доробку, біографічні матеріали, університетську документацію, епістолярій, рукописи, нотатки до лекцій і неопубліковані праці. Тому вважаємо, що класифікацію джерел варто було б деталізувати, виокремивши принаймні історіографічні джерела, джерела наукової рецепції, біографічно-інституційні документи та матеріали особового походження. Особливо це стосується с. 50–51, де рецензії українських і

польських істориків фактично виконують функцію джерел для вивчення наукової рецепції, але не виділені в окрему джерельну групу.

3. У підрозділі 1.3 автор достатньо широко окреслює методологічний інструментарій, зокрема принципи і методи дослідження. Водночас, з огляду на те, що ключовими поняттями роботи є «історичний образ», «історична свідомість» та «історичний міф», доцільним було б виразніше обґрунтувати використання методів історичної імагології, дискурс-аналізу та рецептивного аналізу. Відзначимо, що деякі прояви використання цих методів помітні у дисертації, але вони не конкретизовані у п. 1.3, а відтак автор не зазначив механізм їх практичного застосування до текстів польських істориків.

4. Дисертант загалом не допускає суттєвих порушень логіки аргументації, а висновки здебільшого випливають із проаналізованого матеріалу. Водночас у деяких фрагментах основних розділів простежується перехід від аналізу поглядів окремого історика до ширших узагальнень про польську історіографію без достатньо чіткого проміжного порівняльного етапу. Наприклад, у підрозділі 2.1 після розгляду поглядів окремих авторів щодо участі козаків у молдовській і лівонській кампаніях доцільно було б виразніше підсумувати, які саме елементи цих оцінок були спільними для певної історичної школи, покоління істориків або політичного середовища. Це посилює індуктивну логіку доведення і зробило б авторські узагальнення більш переконливими.

5. Одним із важливих завдань роботи є показати відмінності між історичними школами, однак не завжди достатньо виразно простежено відмінності між окремими поколіннями істориків усередині цих шкіл. Автор декларує важливість поколіннєвого підходу на с. 55 та с. 60, а також наводить окремі приклади, зокрема щодо М. Бобжинського, В. Собеського, В. Конопчинського та представників «нової Краківської школи». Проте в другому і третьому розділах частіше домінує поділ за школами та політичними орієнтаціями, тоді як поколіннєва динаміка інтерпретацій могла б бути розкрита системніше.

6. На нашу думку, варто було б ширше показати, як українські науковці впливали на польські інтерпретації. Автор згадує рецепцію праць М. Грушевського, В. Антоновича та інших українських істориків на с. 51, 71, 151, 159, 164–165, 211, 224, але ці спостереження не завжди зведені в окремий узагальнюючий висновок про характер українсько-польського історіографічного діалогу щодо феномену українського козацтва першої половини XVII ст.

9. Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях

Наукові результати та основні положення дисертації достатньо повно викладено у 6 одноосібних публікаціях, серед яких 4 статті у фахових виданнях України (категорія Б) і 2 апробаційні публікації.

10. Висновок

Дисертація Бурдяка Р. З. «Зображення історії українського козацтва у першій половині XVII ст. у працях польських істориків кінця XIX ст. – 1939 р.», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» за своєю актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною та практичним значенням відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки № 40 від 12 січня 2017 року та вимогам затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Ростислав Зіновійович Бурдяк заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» з галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент:

доцент, кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України і методики викладання історії
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Степан КОБУТА

